

Mevâhib-i Aliyye'nin Doğu ve Batı Türkçesi Çevirilerindeki Bazı Anlam Kopyalamaları*

Some Semantic Copies of Mavahib-i Aliyya in Chagatai and Its Ottoman Turkish Translations

Ahmet AKSU¹

¹İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye

ORCID: A.A. 0000-0003-2689-528X

ÖZ

Bir dilden başka bir dile yapılan metin çevirilerinde hedef dildeki çeviri eserin kaynak dildeki eserle karşılaştırılması, hedef dildeki çevirinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur. Ayrıca yapılan bu karşılaştırma mütercim, eseri hedef dile nasıl ve hangi usulle çevirdiği konusunda bilgiler de verir. Hüseyin Vaiz-i Kaşifi'nin 15. yüzyılın sonlarında yazdığı Mevâhib-i Aliyye adlı Farsça tefsir kitabının hem Doğu (Çağatay) hem de Batı (Osmanlı) Türkçesine çevirisinin olması böyle bir karşılaştırma yapılmasına imkân vermektedir. Bu sebepten bu üç eseri birlikte ele alıp karşılaştırmak, Doğu ve Batı Türkçesi sahasındaki mütercimlerin kaynak dildeki eseri (Farsça Mevâhib-i Aliyye'yi) kendi lehçelerine çevirirken nasıl bir yol izlediğini gösterecektir. Bu bakış açısından hareketle bildiride, Mevâhib-i Aliyye olarak bilinen Farsça tefsir kitabının Doğu ve Batı Türkçesine yapılan iki çevirisindeki anlam kopyalamaları üzerine kısmî bir karşılaştırma yapılmıştır. Girişte karşılaştırma yapılan nüshalar hakkında ayrıntıya girilmeden bilgiler verilmiş ve anlam kopyalamasının ne olduğu açıklanmıştır. Ardından anlam kopyalamalarının geçtiği cümleler ve bu cümlelerin Farsça eserdeki karşılığı gösterilerek bu anlam kopyalamaları hakkında açıklamalar yapılmıştır. Sonuç kısmında ise Mevâhib-i Aliyye'nin Doğu ve Batı Türkçesi çevirileri arasında anlam kopyalamaları bakımından ne gibi farklılıklar olduğu açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mevâhib-i Aliyye, Farsça, Anlam Kopyalaması, Doğu Türkçesi, Batı Türkçesi, Karşılaştırma

ABSTRACT

When translating a text from one language to another, comparing the translated work in the target language to the work in the source language helps one better understand the translation in the target language. In addition, this comparison provides information about how and by what method the translator translated the work into the target language. The fact that the Persian tafsir book *Mevahib-i Aliyya*, written by Husayn Va'iz Kashifi at the end of the 15th century, has translations into Chagatai Turkic and Ottoman Turkish allows such a comparison to be

* Yüksek lisans tezimizdeki "Birebir Çeviriler" bölümünün bir kısmının geliştirilmiş ve yeni örneklerle zenginleştirilmiş hâlidir.

Başvuru/Submitted: 14.05.2021 **Kabul/Accepted:** 22.08.2022

Sorumlu yazar/Corresponding author: Ahmet AKSU (Arş. Gör.), İstanbul Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eski Türk Dili Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. E-posta: ahmet.aksu@istanbul.edu.tr

Atıf/Citation: Aksu, A. (2022). Mevâhib-i Aliyye'nin doğu ve batı Türkçesi çevirilerindeki bazı anlam kopyalamaları. Korkmaz, F. (Ed.), *9. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* içinde (s. 39-50). <https://doi.org/10.26650/PB/AA10AA14.2023.001.005>

made. For this reason, considering and comparing these three works together will show what path the translators followed when translating the work from the source language. From this point of view, the article makes a partial comparison between the Chagatai Turkic and Ottoman Turkish translations of the semantic copies of the Persian Quranic commentary *Mavahib-i Aliyya*. The introduction section provides information about the compared manuscripts and explains what a semantic copying is. After the introduction, the article shows the sentences from the semantic copies and their equivalents in the Persian work. The conclusion section explains the differences between the Chagatai Turkic and Ottoman Turkish translations of *Mavahib-i Aliyya* in terms of semantic copying.

Keywords: *Mavahib-i Aliyya*, Persian, semantic copying, Chagatai Turkic, Ottoman Turkish, comparison

Giriş

Bir dilden başka bir dile yapılan metin çevirilerinde hedef dildeki çeviri eserin kaynak dildeki eserle karşılaştırılması, hedef dildeki çevirinin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur. Ayrıca yapılan bu karşılaştırma, mütercimnin eseri hedef dile nasıl ve hangi usulle çevirdiği konusunda bilgiler de verir. Hüseyin Vaiz-i Kaşifi'nin 15. yüzyılın sonlarında yazdığı Mevâhib-i Aliyye adlı Farsça tefsir kitabının hem Doğu (Çağatay) hem de Batı (Osmanlı) Türkçesine çevirisinin olması böyle bir karşılaştırma yapılmasına imkân vermektedir. Bu sebepten bu üç eseri, birlikte ele alıp karşılaştırmak mütercimlerin kaynak dildeki eseri çevirirken nasıl bir yol izlediğini gösterecektir. Bildiride bu bakış açısıyla Mevâhib-i Aliyye'nin Doğu ve Batı Türkçesi çevirilerindeki bazı anlam kopyalamaları üzerinde durulacaktır. Bu konu üzerinde durmak istememizin sebebi aşağıda örneklerini göreceğimiz anlam kopyalamalarının bazılarının bağlamdan anlaşılabilmesi, dolayısıyla kelimeye anlam verilmesinde zorlanılmasıdır. Bir diğer sebep ise bugün de bazı Türk lehçelerinde kullanılan bir (bk. ötker-/geçür- maddesi) kelimenin anlamının Türkçenin kendi tarihî semantik gelişimi içerisinde gelişip gelişmediğini sorgulamaktır.

Karşılaştırmada kullandığımız eserler şunlardır:

Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (DTKT): Mevâhib-i Aliyye'nin Doğu Türkçesine çevirisi için Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi III. Ahmet Bölümü 16 numarada iki cilt olarak kayıtlı bulunan eser ile Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi 42 YU 6624 numarada tek cilt olarak kayıtlı bulunan nüshadan yararlanılmıştır. Karşılaştırmada esas olarak Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde bulunan nüshanın II. cildinin 248b-270a varakları ile Konya Yusuf Ağa Kütüphanesi'ndeki nüshanın 594a-619b varaklarının tarafımızca yapılan tenkitli metni esas alınmıştır. Fakat örnekleri zenginleştirmek amacıyla karşılaştırmada bahsedilen varaklar dışından da gerektiğinde yararlanılmıştır. Topkapı Müzesi Kütüphanesi nüshası M. 1543 (H. 950), tarihinde istinsah edilmiştir. Her bir cildi 308 varak olmak üzere iki cilttir. Genel olarak her varığında 27 satır vardır. Yusuf Ağa Kütüphanesi nüshası M. 1544 (H. 951) yılında istinsah edilmiştir. Bu nüsha tek cilttir ve 653 varaktır. Genellikle her varığında 29 satır vardır.

Niğdevî: Mevâhib-i Aliyye'nin Batı Türkçesine yapılan çevirisidir. Şeyh Ömer Adûlî Niğdevî tarafından tercüme edilmiştir. Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Pertev Paşa Bölümü 22 ve 23 numarada kayıtlı bulunmaktadır. Eser iki ciltten oluşmaktadır. Birinci cilt 341 ikinci cilt 314 varaktır. Eser 1635 (H. 1044) yılında yazılmıştır (Birişik, 2004, s. 64). Her varığında genellikle 29 satır vardır. Mevâhib-i Aliyye'nin Niğdevî'den önce yapılan tercümeleri de mevcuttur¹ (Birişik, 2004, s. 63). Ancak Niğdevî'nin tercümesi, DTKT ve karşılaştırmada kullandığımız Farsça nüsha ile daha uyumludur. Bu sebepten karşılaştırmada tercih edilmiştir.

1 Mevâhib-i Aliyye'nin Niğdevî'den önce Batı Türkçesine yapılan tercümeleden biri Ebu'l-fazl Muhammed b. İdris Bitlisî'ye aittir (Birişik, 2004, s. 63). Bu tercüme kısaltılmış bir tercümedir veya Mevâhib-i Aliyye'nin kısaltılmış bir nüshasından tercüme edilmiştir.

Diğer tercüme Bursalı Mehmed Tahir'in Osmanlı Müellifleri adlı eserinde "Ali bin Veli (Veli Efendizade)" olarak geçen şahsa aittir. Bursalı, İnegöl İshak Paşa Kütüphanesi'nde bu eseri gördüğünü belirtmektedir (2016, s. 1279). Ziya Demir ise bu tercümeyle Nuruosmaniye Kütüphanesi 70 numarada incelediğini belirtmekte ve eser hakkında detaylı bilgiler vermektedir (2007, s. 483). Fakat adı geçen kütüphanede bu numarada şu an başka bir eser kayıtlıdır. Bizim yaptığımız araştırmaya göre eser Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu 00070-001 ve 00070-002 numaralarında iki cilt olarak kayıtlı bulunmaktadır. Nüshayı incelediğimizde bu nüshanın da DTKT'e ile uyumsuz olduğu anlaşılmaktadır.

Farsça Nüsha²: Mevahib-i Aliyye'nin Farsça nüshası için Süleymaniye Yazma Eserler Kütüphanesi Yazma Bağışlar Koleksiyonu 04727 numarada kayıtlı bulunan yazma kullanılmıştır. Bu yazma 19 Haziran 1538 tarihinde (Hicri Zilkade ayının 15. günü 938 tarihinde) istinsah edilmiştir. Tek cilttir. 655 varaktır ve her sayfada genellikle 23 satır bulunmaktadır.

Anlam Kopyalaması

Anlam kopyalaması, Lars Johanson tarafından seçilmiş kopyalar arasında değerlendirilir. Seçilmiş kopyalar, sosyal açıdan baskın olan B dilinin bloklarından sadece belli yapı özelliklerinin (ses, birleşme, anlam ve sıklık) örnek alınarak sosyal açıdan zayıf olan A diline kopyalanmasıdır. Bu bakımdan seçilmiş kopyalardan biri olan anlam kopyalaması, B dilindeki bir bloğun sadece anlam yönünün A diline kopyalanmasıdır (örn. İng. Star > TT. Yıldız [eğlence] yıldız[ı]) (Johanson, 2018, s. 33, 34). Kısaca daha önceden A dilinde o anlamı olmayan kelime veya yapıya B dilindeki anlamın etkisiyle yeni bir anlamın yüklenmesidir.

Mevâhib-i Aliyye'nin Doğu ve Batı Türkçesi Çevirilerindeki Bazı Anlam Kopyalamaları

1. anğa/ anıj üzerine: “ Bir konu hakkında aynı fikirde olmak”

Farsça nüshada *berānend* (ber: üzere, -A, ān: o (işaret zamiri), -end: -DUrAr. hrf. *onadırlar*, *onun üzerinedirler*) ve *berānest* (hrf. *onadır* veya *onun üzerinedir*) olarak geçen şekiller, ikinci anlamı “düşünmek, fikretmek” manasına gelen *berān būden* şeklinden çekimlenmiştir (Hânlerî, 1357/1978, s. 471). *Berānend* aynı zamanda “bir konu üzerinde aynı fikirdedirler” manasında bir kalıp olarak kullanılır (Steingass, 1963, s. 169). “(Bir şey) üzerinde anlaşmak” manasında *berān şuden* kullanımı da vardır (Steingass, 1963, s. 168). Farsça nüshadaki *berānend* ve *berānest* şekillerine karşılık olarak DTKT’de *anğadurlar* ve *anğadur* çevirileri tercih edilmiştir. Niğdevî’de ise aynı şekiller *anıj üzerinedürler*, *anğa zāhiblerdür* ve *anğa nāzırdur* biçiminde çevrilmiştir. Bu çevirilerden DTKT’deki *anğadurlar* ve *anğadur* ile Niğdevî’deki *anıj üzerinedürler* anlam kopyasıdır.

Örnek 1:

DTKT: Ve ba‘zı anğadurlar kim mes kināyet-i cimā‘-dın-dur. (II. C. 249a/5,6)

Niğdevî: Ve ba‘zılar anıj üzerinedürler ki mes kināyetdür cimā‘dan. (II. C. 250b/17,18)

Farsça Nüsha: Ve ba‘zî berānend ki mess kināyet-i ez vaṭy-est. (584b/5-6)

Aktarım: Ve bazıları dokunmanın cimadan kinaye olduğu hususunda ittifak etmiştir.

Örnek 2:

DTKT: Muḥakkik-ler anğadurlar kim bu kelime-lerning ḥükmi ‘ām-dur (II. C. 253a/21,22)

Niğdevî: Muḥakkikān anğa zāhiblerdür ki bu kelimātın ḥükmi ‘ām-dur (II.C. 255a/22,23)

2 Bildiriye sunduğumuzda Haraççioğlu Koleksiyonu 16 HA 59 numarada kayıtlı olan Farsça nüshayı karşılaştırmada kullanmıştır. Fakat daha sonraki araştırmalarımız ile daha erken tarihli olan ve DTKT ve Niğdevî ile daha uyumlu olan bu nüshayı kullanmayı uygun gördük.

Farsça Nüsha: Muḥakkikān berānend ki ḥukm-i īn kelimāt ‘ām-est. (589b/5)

Aktarım: Alimler bu kelimelerin hükmünün genel olduğu konusunda fikir birliği içindedir.

Örnek 3:

DTKT: ....ve rivāyet-lerning köpreği angadur kim anı ḥums kılmadı... (II. C. 252b/22)

Niğdevi: ....ve ekser-i rivāyet aḡa nāzırdur ki anı muḥammes kılmadı.... (II. C. 255b/22)

Farsça Nüsha: .... ve ekser-i rivāyet berānest ki ānrā muḥammes ne-sāht... (589a/2-3)

Aktarım: Ve rivayetlerin çoğu onu humus³ kılmadığı konusunda ittifak hâlidir.

Örnek 4:

DTKT: şāhib-i Lubāb ve bazı mufassırlar angadurlar kim tarāzū ‘ibārat-i ‘ādī-dın-dur (Taş, 2001, s. 15) (II. C. 24b/24, 25)

Niğdevî: Şāhib-i Lubāb ve ba‘zı müfessirīnden aḡa nāzırdur ki mīzān ‘ādīden ‘ibāretdür (II. C. 24a/17,18)

Farsça Nüsha: Şāhib-i Lubāb ve ba‘zī müfessirān berānend ki mīzān ‘ibāret-i ez ‘ādī-est (390b/5)

Aktarım: Lübab adlı eserin sahibi ve bazı müfessirler terazinin adaletten ibaret olduğu konusunda aynı fikirdedirler.

2. Kéltür-/Getür- “Anlat-, naklet-, rivayet et-”

Aşağıdaki örnek cümlelerde DTKT’de *kéltür-*, Niğdevî’de *getür-* olarak geçen şekiller Farsça *āverden* kelimesinden anlam kopyalanmasıdır. *Āverden* kelimesinin ilk anlamı “getirmek” yaygın kullanılan diğer anlamı ise “nakletmek, rivayet etmek”tir (Kanar, 2013, s. 63). Tarama Sözlüğü’nün *getürmek* (Türk Dil Kurumu, 1996, s. 1673, 1674) maddesindeki “nakletmek, hikâye etmek, rivayet etmek” anlamları da Farsçanın tesiri ile açıklanabilir.

Örnek 1:

DTKT: ‘Aynü’l-ma‘ānī-de kéltürüp-tür kim ḥazret-i resūl şallallāhu ‘aleyhi ve sellem cebra’īl ‘aleyhi’s-selām-ğa ism-i a‘zam-dın sordı. (II. C. 255b/18-19)

Niğdevî: ‘Aynü’l-ma‘ānī-de getürmiş-ki ḥazret-i risālet-penāh cebra’īl-i emīnden su’āl eyledi ism-i a‘zamdan. (II. C. 257b/29- 258a/1)

Farsça Nüsha: der ‘Aynu’l-ma‘ānī āverde ki ḥazret-i risālet-penāh şallallāhu ‘aleyhi ve sellem cebra’īl rā ‘aleyhi’s-selām ez ism-i a‘zam pursīd (592a/20-21)

Aktarım: Hz. Muhammet’in Cebra’ıl’dan İsm-i Azamı sorduğu Aynü’l-ma’ani’de nakledilmiştir.

3 Humus: Ganimetlerden devlet bütçesine ayrılan beşte birlik pay (Apaydın, t.y.)

Örnek 2:

DTKT: Muvazzaḥda kéltürüptür kim mingüçi kérek kim elḥamdülillāh kelimesin aytkay. (II. C. 195a/19) (Onur, 2017, s. 193)

Niğdevî: Muvazzaḥda getürmiş-ki rākip gerekdür ki kelime-i elḥamdülillāh déye. (II.c. 192a/18)

Farsça Nüsha: der Muvazzaḥ āverde ki rākip bāyed ki kelime-i elḥamdülillāh be-güyed. (521a/8)

Aktarım: Muvazzah'ta binicinin elhamdülillah sözünü söylemesi gerektiği nakledilmiştir.

3. **Ƙoy-** “Galip ve üstün gelmek”

Ƙoy- fiili “galip ve üstün olmak” anlamıyla sadece DTKT’de geçmektedir. Farsça *gumāšten* kelimesinin anlam kopyalamasıdır. *Gumāšten* “koymak, ısmarlamak, inanmak, havale ve teslim etmek, tayin ve tefviz etmek” (Şükûn, 1984, s. 1696) manalarının yanında “galip ve üstün gelmek” (*gumāšten*, t.y.) manasına da gelmektedir. Farsça nüshada bu kelime bir yerde *ber gumāšten* bir yerde de *me-gumār* (*gumāšten* fiilinin olumsuz emir çekimi) olarak geçmektedir. *Ber gumāšten* şekli *gumāšten* kelimesinden *ber* ön eki ile oluşturulmuştur. Fars Dilinin Tarih-sel Sözlüğü’nde *ber gumāšten*’in ilk anlamı “tayin etmek, atamak”, ikinci anlamı ise “galip ve üstün gelmek”tir (Hânlerî, 1357/1978, s. 546). Geçtiği kısım şöyledir:

DTKT: رَبَّنَا Ay bizning aferīdgārımız لَا تَجْعَلْنَا كَالَّذِينَ كَفَرُوا koymak maḥalı فِتْنَةً bizni kılmağıl bizni koyma ve üstün kılma... (II. C. 256b/17-18)

Niğdevî: رَبَّنَا Ey bizüm hālīkımız لَا تَجْعَلْنَا كَالَّذِينَ كَفَرُوا tasallut maḥal-ı فِتْنَةً anlardan ötüri-ki inanmadılar, ya’nī anları üzerimize musallaṭ éyleme... (II. C. 259a/2,3-4)

Farsça Nüsha: رَبَّنَا Ey aferīdgār-i mā لَا تَجْعَلْنَا كَالَّذِينَ كَفَرُوا me-kerdān mā rā فِتْنَةً maḥall-i ber gumāšten berāy-ı anānki ne-girevīdend, ya’nī iṣān-rā ber mā me-gumār ve musallaṭ me-kerdān... (593b/1-2)

Aktarım: Ey bizim yaratıcımız, iman getirmeyenler için bizi bir galip olma mahali kılma, yani onları bize galip ve üstün kılma.

Farsça istinsahta *ber gumāšten* ve *me-gumār* yerine DTKT’de sırasıyla *koymak* ve *koyma* kelimeleri kullanılmıştır. Niğdevî’de ise *ber gumāšten* için *tasallut* kelimesi tercih edilmiştir. Aynı anlamda kullanılan *me-gumār* ve *musallaṭ me-kerdān* şeklindeki ikinci kısım için ise *musallaṭ éyleme* şeklinde tek bir çeviri yapmıştır.

Bu kısım, Mümtehine sûresinin 5. ayetinden bir parça olduğu için cümlenin daha iyi anlaşılması için Kur’an tefsirine de bakmak gerekmektedir. Çünkü üç nüshadaki “koymak maḥalı”, “maḥal-ı tasallut” ve “maḥal-i ber gumāšten”den önce gelen فِتْنَةً “fitneten” kelimesinin doğrudan “galip olmak” gibi bir anlamı yoktur. Diyanet’in sitesinde ayetin bu kısmı için şöyle bir açıklama yapılmaktadır:

5. âyetteki “Bizi, inkâr edenler için bir sınama konusu yapma” şeklinde çevrilen cümle daha çok şöyle açıklanmıştır: “Onları bize galip getirme” veya “Bizi doğru-
dan yahut onlar vasıtasıyla cezaya çarptırma ki ‘Bunların iddiası doğru olsaydı, gü-
vendikleri Allah onları desteksiz bırakmazdı yahut bu muameleye mâruz kalmaz-
lardı’ şeklinde düşünmesinler ve bu yüzden kendilerinin hakikat üzere olduklarını
sanmasınlar. Bizi böyle bir sınamaya, bir imtihana vesile kılma” (Taberî, XXVIII,
64; Şevkânî, V, 245). Bir yoruma göre burada Allah Teâlâ’dan, müminlere karşı
inkârcıların imkânlarını genişletmemesi istenmektedir. Çünkü inkârcıların mümin-
lerden daha fazla imkânlarla sahip olmaları da müminler için sıkıntı, dolayısıyla bir
imtihan sebebi olacaktır (Râzî, XXIX, 302) (Diyanet İşleri Başkanlığı, t.y.).

4. Oynamak “elden çıkarmak, kaybetmek”

Farsça *der bâhten* kelimesinin ilk anlama “oynamak”, bir başka anlamı ise “yitirmek, kay-
betmek”tir (Kanar, 2013, s. 696). Bu sebepten DTKT müterciminin *oynamak* olarak çevirdiği
kelime Farsçadaki “yitirmek, kaybetmek” anlamı ile anlaşılması gerekir. Niğdevî’de bu keli-
menin karşılığı olarak *fedâ* kelimesi kullanılmıştır. Aşağıda görüleceği üzere Niğdevî anlam
kopyalaması yaptığı takdirde cümlenin anlaşılmasının zorlaşacağını düşünmüş olmalıdır. Bu
yüzden bir önceki maddede olduğu gibi anlam kopyalaması yerine anlam olarak en uygun ke-
limeyi seçmeye çalışmıştır. Böylece *ber gumâştên* kelimesini *tasalluğ* olarak çevirdiği gibi *der
bâhten* kelimesini de yine Arapça kökenli olan *fedâ* kelimesiyle çevirmiştir. Geçtiği yer üç
nüshadan alınan örneklerle aşağıda verilmiştir:

DTKT: Şeyhu’l-islâm kıddise sırrehu aytıp-dur kim tamâm sūd ol bolur édi kim atası hem
bolmağay édi fenâ mertebesiga işâret-turur ve sūd ve mâyeni oynamakdur liğâ şevki-ning
bâzârıda. (II. C. 259b/4, 5-6)

Niğdevî: Şeyhu’l-islâm kıddise sırrehu buyurmuş-ki fâ’ide-i tamâm ol édi-ki anıñ oğlı ol-
maya édi mertebe-i fenâya işâret-dür ve sūd ve mâye-i bâzâr-ı şevk-i liğâda fedâya. (II. C.
261b/15,16-17)

Farsça Nüsha: Şeyhu’l-islâm kıddise sırrehu fermüd ki sūd-i temâm ân ki pedereş hem
ne-büdî işâret-i be-mertebe-i fenâ-est ve der bâhten-i sūd ve mâye der bâzâr-i şevk-i liğâ
(596a/23, 596b/1)

Aktarım: Şeyhülislam kıddise sırrehu buyurmuştur ki: Faydanın tamam olması babasının
da olmamasıyla olur. Lika (Allah’a kavuşma) şevkinin pazarında kâr ve sermayeyi elden çıkar-
mak fena mertebesine işarettir.

5. Ötker-/Geçür- “bağışlamak, affetmek”

Aşağıdaki üç örnekte Farsça nüshada *der guzârden* mastarından gelişmiş şekillere karşılık
olarak DTKT’de *ötker*- fiilinin çekimli biçimleri kullanılmıştır. *der guzârden* “geçmek, ge-
çirmek; affetmek, bağışlamak” manalarına gelir (der guzârdan, t.y., guzârdan/gozârdan için
ayrıca bk. Steingass, 1963 s. 1075, Kanar, 2013, s. 1261). Niğdevî’de bu üç yere karşılık bir
yerde *geçür*- fiili, iki yerde *ferâğat ét-* ve *’afv ét-* birleşik fiilleri kullanılmıştır. *Ferâğat ét-* fiili

ile ‘*afv ét-* fiili arasında semantik yakınlık olduğu açıktır. Çünkü bir insanı affettiğimizde ona verilecek olan cezadan da vazgeçmiş oluruz.

Örnek 1:

DTKT: فَادَّ لَمْ تَفْعَلُوا pes çün kılmadıngızlar bu işni عَلَيْكُمْ وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ ve kayıttı Hudāy sizlerge tevbe bile ya ‘nī ötkerdi sizler-din. (II. C. 250b/26-27)

Niğdevî: فَادَّ لَمْ تَفْعَلُوا pes çün étmediñiz bu kārı عَلَيْكُمْ وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ ve döndi Hāk Ta ‘alā size tevbe ile ya ‘nī geçürdi sizden. (II. C. 252b/19,20-21)

Farsça Nüsha: فَادَّ لَمْ تَفْعَلُوا pes çün ne-kerdīd īn kārrā عَلَيْكُمْ وَتَابَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ ve bāz geşt Hudāy be-şumā be-tevbe der guzerānīd ez şumā. (586b/13-14)

Aktarım: Bu işi yapmadığımız için Allah sizlere tövbe ile döndü (tövbenizi kabul etti), yani sizleri affetti.

Örnek 2:

DTKT: عَسَىٰ رَبُّكُمْ sizlerniñ perverdigāriniñiz tevbe kim kılsañızlar şāyed عَنْكُمْ أَنْ يَكْفَرَ أَنْ ol-kim ötkergey sizlerdin سَيِّئَاتِكُمْ sizlerniñ yazuq-lariniñizni ....(II. C. 267A/26-27)

Niğdevî: عَسَىٰ رَبُّكُمْ perverdigāriniñiz çün tevbe éylediñiz şāyed ki عَنْكُمْ أَنْ يَكْفَرَ أَنْ ol-vaqt ferāğat éder günāhlarıñızdan ... (II. C. 269b/26-27)

Farsça Nüsha: عَسَىٰ رَبُّكُمْ perverdigār-i şumā çün tevbe konīd şāyed عَنْكُمْ أَنْ يَكْفَرَ أَنْ ānki der guzerānīd ez şumā سَيِّئَاتِكُمْ gunāhān-i şumārā.... (605a/21)

Aktarım: Eğer tövbe ederseniz sizin Allahınız günahlarınızı bağışlayacaktır.

Örnek 3:

DTKT: إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ Durustluq bile kim Hudāy yarlıkağuşı-dur agar şükr adāsıda taqşīr kılsañızlar ötkerür (Boltabayev, 2017, s. 354) (1. C. 268b/6)

Niğdevî: إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ be-durustī ki Hudāy gāfürdur eger edā-yı şükürde taqşīrāt éde siz ‘*afv éder*. (1. C. 296b/30-31)

Farsça Nüsha: إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ be-durustī ki Hudāy Ta ‘alā āmurzende-est eger der edā-yı şükr taqşīr konīd der mī-guzerend (268b/7-8)

Aktarım: Gerçekten de Allah affedicidir, şükür edasında kusurunuz olsa da sizi bağışlar.

Keçür- fiili Köktürk ve Eski Uygur Türkçesi döneminde “affetmek, bağışlamak” anlamında kullanılmaz. Türkçede *keçür-* fiilinin “affetmek” manasında kullanıldığı ilk Türkçe eserler DLT (Ercilasun & Akkoyunlu, 2018, s. 253) ve Kutadgu Bilig’tir (Arat, 1979, s. 233). Tarihi dönem Türkçe Kur’an çevirilerinde de *keçür-* fiili bu manada kullanılmıştır (bk. Ünlü, 2013, s. 407). Bu fiil aynı şekilde Nehcü’l-Feradis’te (Eckmann vd. 2014, s. 212), *kéçir-* olarak Codex Cumanicus’ta (Argunşah & Güner, 2015, s. 389) ve *geçür-* olarak da Hoca Mesud’un Süheyl ü Nev-bahar adlı Farsçadan çeviri olan eserinde “affetmek” manasında bulunmaktadır (Türk

Dil Kurumu, 1996, s. 1621). Esasen *geçür-*, *keçür-* fiillerinin *affetmek*, *bağışlamak* anlamında kullanıldığı eserler çoğunlukla Farsçadan çeviridir veya Fars dili ve kültürünün etkili olduğu yerlerde yazılmış eserlerdir. Daha sonra halk diline de yerleşen bu kelime bugünkü çağdaş Türk lehçelerinde “*affetmek*, *bağışlamak*” manalarıyla kullanılır: Kazakça *keşir-* (Koç, Baynıyazov, & Başkapan, 2019, s. 251.), Nogayca *keşir-* (Baskakov, 1963, s. 165) Kırgızca *keçir-* (Yudahin, 1998, s. 429), Özbekçe *keçir-* (Madvaliyev, 2006, s. 362) Uygurca *kéçir-*⁴ (Necipoviç Necip, 1995, s. 197) Türkmençe *geçir-* (geçirmek, t.y.) Tatarca *kiçër-* (Öner, 2009, s. 133), Başkurtça *kisër-* (Özşahin, 2017, s. 290) Karakalpakça *keşir-* (Uyğur, 2019, s. 269) Çuvaşça *kaçăp-*(kaşır-) (Bayram, 2019, s. 267). *Keç-* ettirgenlik eki almadan ve daha çok “günahını geçmek” şeklinde de kullanılır: Kazakça *keş-* (Koç ve diğerleri, 2019, s. 250), Nogayca *keş-* (Baskakov, 1963, s. 165) Kırgızca *keç-* (Yudahin, 1998, s. 428), Özbekçe *keç-* (Madvaliyev, 2006, s. 363), Uygurca *keç-* (Necipoviç Necip, 1995, s. 193), ve Türkmençe *geç-* (geçmek, t.y.). Bazı Türk lehçelerinde “*affetmek*” manasında bulunan *keç-* fiilinin ettirgen şekli sözlüklerde yer almamaktadır: Kumukça *geç-* (Pekacar, 2019, s. 132) Karaçay-Malkar Türkçesi *keç-* (Tavful, 2000, s. 252).

Ötker- kelimesinin “*bağışlamak*” anlamında kullanıldığı başka bir eser tespit edemedik. Fakat *öt-* “*bağışlamak*” anlamında ve şu Türk lehçelerinde kullanılır: Türkmençe (*ötmek*, t.y.), Karakalpakça (Uyğur, 2019, s. 444), Kırgızca. (Yudahin, 1998, s. 616) DTKT müterciminin, Türk dilinde daha DLT’ten beri kullanılan *keçür-* kelimesi yerine *ötker-* kelimesini kullanması *keçür-* fiilinin “*affetmek*” manasındaki kullanımının mütercim tarafından bilinmediğine işaret edebilir.

Keçür- fiilinin eski bir anlam kopyalaması olduğu ve ilk Türkçe Kur’an çevirileri yoluyla Türkçeye geçmiş olduğu düşünülebilir. Kelime Türkçeye Farsça üzerinden, Farsçaya da büyük ihtimal ile Arapça üzerinden geçmiştir.⁵ Bizi bu düşünceye Ahkaf suresinin 16. ayetinde geçen *وَنَجَّوْزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ* “ve netecāvezu ‘an seyyiātihim” kısmındaki *netecāvezu* “geçeriz” kelimesinin ‘an harficeriyle birlikte kullanıldığında “bağışlarız, affederiz” anlamına gelmesi götürmektedir.⁶ (Deliçay, 2012, s. 46) Farsça ilk Kur’an tefsirlerinden biri olan Surabadi’nin tefsirinde Ahkaf suresinin yukarıda aldığımız kısım “ve der guzārend bedihā ez işān” şeklinde çevrilmiştir (Sûrâbâdî, 1381, s. 2381). Aynı yer TİEM 73’te “keçrülür esizliglerindin” şeklinde tercüme edilmiştir (Ünlü, 2018, s. 17).⁷ *Keçür-* fiilinin anlam kopyalaması olduğu şeklindeki görüşümüzü destekleyen sebeplerden biri *keçür-*, *ötker-* veya *keç-*, *öt-* fiillerinin, Sibirya grubu Türk lehçelerinde bu anlamda kullanılmıyor oluşudur. Eğer *keç-*, *öt-* fiillerinin veya bunların ettirgen şekillerinin “*bağışlamak*, *affetmek*” manaları Türkçenin kendi semantik gelişimi içerisinde ortaya çıkmış olsaydı bu lehçelerin en azından bir kısmında da aynı manada olması beklenirdi. Bu kelimelerin anlam kopyalaması olarak kabul edilmesi gerektiğinin bir başka sebebi

4 Necipoviç Necip’te aynı manada *keçtür-*, *keçküz-*, *keçür-* fiilleri de vardır. (s. 193)

5 Fakat Farsça *der guzarden* mastarının “*affetmek*, *bağışlamak*” manasını Farısların Araplarla irtibata geçmeden önce kazanıp kazanmadığı ayrıca araştırılmalıdır.

6 *Netecāvezu* muzari çekimi, *tecāveze* “geçti” mazi kökünden türemiştir. Arapçanın tarihî sözlüklerinden yararlanılarak oluşturulan An Arabic-English Lexicon adlı eserde *tecāveze* kelimesinin “geçti” yanında ‘an harficeriyle birlikte kullanıldığında “*affetti*” anlamına geldiğinin belirtilmesi kelimenin bu anlamda diğer Arapça eserlerde de yaygın olarak kullanıldığını göstermektedir (Lane, 1865, s. 485).

7 İsmail Sökmen, *keç-* ve *keçür-* fiilinin Arapçadaki *tecāveze* gibi hem *geç-* hem de *affetmek* manasında olduğunu, yani hedef dil ile kaynak dil arasında bu fiiller açısından bir koşutluk olduğunu söylemektedir (2018, s. 220).

de kelimenin bu manasının Türklerin Müslüman olması ve Farslarla olan irtibatının artması ile ortaya çıkmış olmasıdır. Yukarıda belirttiğimiz gibi kelimelerin bu manaları Köktürkçe ve Eski Uygur Türkçesinde yoktur.

6. Toğu – “İftira etmek; uydurmak”

Türkçenin bütün tarihî devirlerinde “vurmak; dokumak” manasına gelen bu fiil hem bizim çalıştığımız metinde hem de Rylands nüshası Kur’an çevirisinde “iftira etmek” manasında geçmektedir. Rylands nüshasında kelime “toğu-” şeklindedir. (Ata, 2019, s. 83) Bu kelimenin “iftira etmek”, uydurmak manası Farsçadaki *bāften* “dokumak” kelimesinden anlam kopyalaması ile ortaya çıkmıştır. Farsçadaki *bāften* kelimesi aynı zamanda mecazen “saçmalamak, uydurmak,” (Kanar, 2013, s. 273) ve “birine bir suç isnat etmek, iftira” (Hânlerî, 1357/1978, s. 401) manalarına gelmektedir.

Örnek 1:

DTKT: يَفْتَرِيْنَهُ ... tokup-durlar anı (II. C. 258a/7)

Niğdevî: “يَفْتَرِيْنَهُ” .... iftirā éde-ler aña. (II. C.260a/17)

Farsça Nüsha: يَفْتَرِيْنَهُ .... ber bāfte-end ānrā (594b/17)

Aktarım: Ona iftira ederler.

Örnek 2:

DTKT: Ya’nī sizlerniḡ gümāniḡız oldur kim Qurān-nı özidin tokusa bolur. (I. C. 220b/1-2) (Boltabayev, 2017, s. 211)

Niğdevî: Ya’nī sizüñ zu‘muñuz oldur ki Qurānı kendiñizden düzmege qadir olur. (I. C.244b/18)

Farsça Nüsha: Ya’nī zu‘m-i şumā ānest ki Qurān-rā ez hūd ber mī-tevān bāft. (215a/2)

Aktarım: Yani Kur’anı kendisinin uydurabileceği sizin düşüncenizdir.

Yukarıdaki ibarelerde DTKT’deki “toğu-” Niğdevî’de “iftirā et-, düz-” şeklinde kullanılması Niğdevî’nin Farsça nüshadaki fiili DTKT gibi anlam kopyalaması yapmadığını göstermektedir.

Sonuç

Tarihî metin çalışmalarında üzerinde çalışılan çeviri eserin çevrildiği eser mevcutsa hedef ve kaynak dildeki eserlerin karşılaştırılması, çeviri eserdeki birçok hususu aydınlatacak ve çeviri metnin daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Ayrıca böyle bir karşılaştırmada anlam kopyalaması tespit edildiği takdirde Türkçe bir kelimenin anlamının Türkçenin kendi semantik gelişimi içerisinde mi yoksa başka dillerden anlam kopyalaması ile mi geliştiği ortaya çıkacaktır. Bildiride bu bakış açısıyla kaynak ve hedef dildeki eserler karşılaştırılarak hedef lehçelerdeki bazı anlam kopyalamaları tespit edilmeye çalışıldı. Bununla ilgili karşılaştırma yaptığımız kısım itibariyle şu sonuçlara varabiliriz:

Her iki eserde de anlam kopyalamaları bulunmaktadır.

Ötke- kéltür- getür- ve ānga anlam kopyalamaları eserin içeriği ile alakalı olarak nüshalarda çokça kullanılmıştır.

Bugün birçok Türk lehçesinde çeşitli şekillerde yaşayan *keçür-* fiilinin “affetmek” manası Türkçede anlam kopyalaması ile oluşmuş olmalıdır. Dolayısıyla Türkçenin kendi semantik gelişimi içerisinde kelimenin bu anlamı kazanmadığını düşünmek yerinde olacaktır.

DTKT’de anlam kopyalamaları Niğdevî’ye göre daha fazladır.

DTKT’de bulunan *koşu-, oyna-, toku-* şeklindeki anlam kopyalamaları metnin anlaşılmasını zorlaştırmış, hatta kaynak dildeki esere bakılmadan bu fiillerin anlaşılmasını imkânsız hâle getirmiştir. Niğdevî ise adı geçen örneklerde yaptığı çeviri ile DKTK’ye göre metni daha anlaşılır kılmıştır.

Kaynakça / References

- Aksu, A. (2019). *Doğu Türkçesi Kur’an Tefsiri (Mücâdele, Haşır, Müntehe, Şaff, Cum ‘A, Münâfikün, Tegâ-bun, Talâk, Tahrim, Mülk Sureleri) (İnceleme – Tenkitli Metin – Dizin – Tıpkıbasım)*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı. İstanbul.
- Apaydın, H. Y. (t.y.). islamansiklopedisi.org.tr. <https://islamansiklopedisi.org.tr/humus--ganimet#1> adresinden alındı.
- Arat, R. R. (1979). *Kutadgu Bilig III İndeks*. İstanbul: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Argunşah, M., & Güner, G. (2015). *Codex Cumanicus*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Ata, A. (2019). *Aysu Ata, Karahanlı Türkçesinde İlk Kur’an Tercümesi (Rylands Nüshası, Giriş-Metin-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Baskakov, N. A. (1963). *Nogaysko-Russkiy Slovar’*. Moskva.
- Bayram, B. (2019). *Çuvaş Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Birişik, A. (2004). Osmanlıca Tefsir Tercümeleri ve Hüseyin Vâiz-i Kâşifi’nin Mevâhib-i Aliyye’si. *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 17(1), 53-68.
- Boltabayev, S. (2017). *Çağatayca Mevâhib-i Aliyye (Tefsir-i Hüseyinî) Tercümesi (183b – 308b giriş-gramer-metin-dizin)*. (Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, İstanbul.
- Der guzârden. (t.y.). dekhoda.ut.ac.ir. [https://dekhoda.ut.ac.ir/fa/dictionary?DictionarySearch\[word\]=%D8%AF%D8%B1%DA%AF%D8%B0%D8%A7%D8%B1%D8%AF%D9%86](https://dekhoda.ut.ac.ir/fa/dictionary?DictionarySearch[word]=%D8%AF%D8%B1%DA%AF%D8%B0%D8%A7%D8%B1%D8%AF%D9%86) adresinden alındı.
- Delicay, T. (2012). Harf-i Cerlerin Fiile Anlam Kazandırması: Kur’an-ı Kerim Örneği. *Journal of Faculty of Theology of Bozok University*, 2(2), 37-61.
- Demir, Z. (2007). *Osmanlı Müfessirleri ve Tefsir Çalışmaları*. İstanbul: Ensar Neşriyat.
- Diyanet İşleri Başkanlığı (t.y.). [kuran.diyanet.gov.tr](https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%BCmtehine-suresi/5154/4-6-ayet-tefsiri). <https://kuran.diyanet.gov.tr/tefsir/M%C3%BCmtehine-suresi/5154/4-6-ayet-tefsiri> adresinden alındı.
- Eckmann, J., Tezcan, S., Zulfikar, H. & Ata, A. (2014). *Nehcü’l-Feradis*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ercilasun, A. B., & Akkoyunlu, Z. (2018). *Divânu Lugâti’t-Türk (Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Geçirmek. (t.y.). enedilim.com. <https://enedilim.com/sozluk/soz/ge%C3%A7irmek> adresinden alındı.

- Geçmek. (t.y.). enedilim.com. <https://enedilim.com/sozluk/soz/ge%C3%A7mek> adresinden alındı.
- Gumâşten. (t.y.). dekhoda.ut.ac.ir [https://dekhoda.ut.ac.ir/fa/dictionary?DictionarySearch\[word\]=%-DA%AF%D9%85%D8%A7%D8%B4%D8%AA%D9%86](https://dekhoda.ut.ac.ir/fa/dictionary?DictionarySearch[word]=%-DA%AF%D9%85%D8%A7%D8%B4%D8%AA%D9%86) adresinden alındı.
- Johanson, L. (2018). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. (Çev. Nurettin Demir). Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kanar, M. (2013). *Farsça-Türkçe Sözlük*. İstanbul: Say Yayınları.
- Hânlerî, P. N. (1357/1978-1979). *Ferheng-e Târihî-e Zebân-e Fârsî I: A-B*. Tehran: Bonyâd-e ferheng-e Îrân. خانلری، پرویز ناتل. (۱۳۵۷) -فرهنگ تاریخی زبان فارسی - بخش اول: آ - ب. تهران: بنیاد فرهنگ ایران
- Koç, K., Baynizayov, A., & Başkapan, V. (2019). *Kazak Türkçesi-Türkiye Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Lane, E. W. (1865). *An Arabic-English Lexicon (book 1-part 2)*. London: Williams and Norgate.
- Madvaliyev, A. (Ed.) (2006). *O'zbek Tilining İzohli lug'ati (2. jild e-m)*. Toshkent: O'zbekistan Milliy Ensiklopediyası Davlat İlmîy Nashriyoti.
- Necipoviç Necip, E. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Onur S. (2017). *Doğu Türkçesi Kur'an Tefsiri (Mü'min, Fussilet, Şûrâ ve Zuhruf Sureleri) (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin-Tıpkıbasım)*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, İstanbul.
- Öner, M. (2009). *Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ötmek. (t.y.). <https://enedilim.com>. <https://enedilim.com/sozluk/soz/%C3%B6tmek> adresinden alındı.
- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Pekacar, Ç. (2019). *Kumuk Türkçesi Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Steingass, F. J. (1963). *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Sökmen, İ. (2018). Harf-i Cerlerin Yeni Anlam Kazandırımı Bakımından Tarihî Sözcük Çevirileri Üzerinde Bir İnceleme. *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, 46, 215-227.
- Surabadi, Ebu Bekr Atik Nişaburi. (1381). *Tafsir-e Surabadi (Mucellid-e Çeharom)*, (Tashih: Ali Ekber Saidi Sircani). Tehran: Farhang-e Naşr-e Nov.
- سورآبادی، ابوبکر عتیق نیشابوری (۱۳۸۱). تفسیر سورآبادی تفسیر التفاسیر (به تصحیح: سعیدی سیرجانی) مجلد چهارم. تهران: فرهنگ نشر نو.
- Şükûn, Z. (1984). *Farsça-Türkçe Lugat Gencinei Güftar Ferhengi Ziya (Cilt III)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Tahir, B. M. (2016). *Osmanlı Müellifleri 3. Cilt*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi.
- Taş, İ. (2001). *Çağatayca Kur'an Tefsiri 21a-41b (Giriş-Metin-Dizin)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Türk Dili Bilim Dalı, 2001.
- Tavful, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1996). *Tarama Sözlüğü III*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uygur, C. V. (2019). *Karakalpak Türkçesi Sözlüğü*. Ankara, 2019: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2013). *Doğu ve Batı Türkçesi Kur'an Tercümelere Sözlüğü*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Ünlü, S. (2018). *Karahanlı Türkçesi İlk Türkçe Satır-Altı Transkribeli Kur'an Tercümesi Tiem 73 (4. cilt)*. Konya: Konya Selçuklu Belediyesi.
- Yudahin, K. K. (1998). *Kırgız Sözlüğü (Cilt II)*. (Çev. Abdullah Taymas). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.